

ПОЛІТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ПАРТІЇ ТА СУЧАСНІ ІДЕОЛОГІЇ

Політичні організації — добровільні, закріплені формальним членством об'єднання громадян, покликані сприяти розвитку політичної, соціальної, культурної активності й самодіяльності своїх членів, задоволенню і захисту їхніх інтересів і потреб.

Поняття «політичні організації» включає в себе дві групи об'єднань, що функціонують як самостійні структурні елементи політичної системи:

- політичні партії та рухи;
- органи громадсько-політичної самодіяльності населення.

Політичні організації відрізняються від усіх інших угруповань прагненням вести боротьбу за здобуття або утримання політичної влади. Поділ політичних організацій та рухів на політичні партії і самодіяльні об'єднання є чисто умовним, оскільки останні нерідко перетворюються на партії (наприклад, асоціація «Зелений світ», що стала Партією зелених) чи утворюють потенційну базу для виникнення на їхній основі нових політичних партій (наприклад, Народний рух України), або ж, виникнувши як політичні угруповання у боротьбі за вплив на спосіб здійснення державної політики (наприклад, Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка — організація з ознаками партії), перетворюються на громадські організації.

Політичні організації створюються з метою реалізації й захисту загальнолюдських політичних, економічних, соціальних, культурних прав і свобод; розвитку активності та самодіяльності громадян, забезпечення їх участі в управлінні державними і громадськими справами тощо.

Кожна політична організація включає до своїх лав лише частину громадян країни і є виразником інтересів саме цієї частини своїх членів. Рішення політичних організацій ґрунтуються на їхніх статутах та програмах і є обов'язковими або рекомендаційними для членів даної ор-

ганізації. Такі політичні структури мають порівняно невеликий платний або на громадських засадах апарат, добровільне, індивідуальне чи колективне членство. Ставлення політичних організацій до існуючого ладу зумовлює їх характер, поділяє на консервативні і реформістські, революційні і контрреволюційні, прогресивні і реакційні.

Мета політичних організацій, принципи їх діяльності, організаційна структура та членство визначаються документами, які члени організації виробляють і приймають як керівництво до дій.

Політичні організації, як правило, підтримують держава або певні політичні сили. Вони зберігають відносну незалежність щодо держави, однак їхня діяльність може бути обмежена встановленим у державі правом, різними формами впливу з боку владних структур (тиск, переслідування, свідоме створювання труднощів у роботі політичної організації та інше).

Політичні організації являють собою впливову силу в суспільно-політичному житті. Завдяки їх діяльності формується специфічна субкультура, відкрита для всіх політичних сил.

Політична партія (від лат. – частина, група, відділ):

- добровільне об'єднання людей, котрі прагнуть домогтися здійснення ідей, які вони поділяють, задоволення спільних інтересів;
- організована певним чином частина якоїсь соціальної верстви, класу, покликана висловлювати і захищати інтереси цієї спільноти, домагатися їх дотримання і виконання, бути її політичним «голосом», «уособленням» окремих групових інтересів.

Політична партія – організована частина суспільства, члени якої об'єднуються з метою вибороти владу в державі задля реалізації інтересів і потреб її членів та базових соціальних груп. Партії виробляють і акумулюють політичну волю громадян і перетворюють її в рішення і дії державних органів.

Згідно з [Законом «Про політичні партії в Україні»](#), політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Народний
фронт

СОЛІДАРНІСТЬ
БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА

ОБ'ЄДНАННЯ
САМОПОМІЧ

ЛЯШКО
РАДИЦЬКА ПАРТІЯ

БАТЬКІВЩИНА
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ

Перелік партій Верховної Ради VIII скликання

Поряд з вищеназваними визначеннями, у сучасній політологічній літературі існує значна кількість особливих підходів до визначення поняття «політична партія». Партії розуміють як своєрідні штаби для підготовки до чергових виборів, як засоби перетворення волі індивідів на колективну волю, як знаряддя участі громадян у формуванні політики держави, як засіб впливу політичної та державної еліти на маси. Феномен політичної партії досліджували Г. Бюрдо, К. фон Бойме, М. Дюверже, Дж. Лапаломбара, Дж. Сарторі та інші.

Слід зазначити, що в ті часи, як і сьогодні, ставлення і населення в цілому, і окремих мислителів і державних діячів до партій аж ніяк не було однозначним.

ПРИКЛАД

Політичні партії ведуть родовід з XVIII сторіччя. Першими прототипами сучасних партій вважаються британські «торі» (консерватори) та «вігі» (ліберали). Поява партій була спричинена капіталізацією суспільства, коли народжена буржуазія щораз активніше заявляла про свої претензії на владу. У XIX сторіччі, з виходом на політичну арену робітництва, в Західній Європі з'являються прототипи сучасних соціал-демократичних партій.

Послідовниками теорії Ж.-Ж. Руссо про всезагальне благо партії розглядалися як зло, як засіб роз'єднання суспільства, вияв домінування вузькогрупових інтересів над інтересами народу в цілому. Приблизно так оцінювали роль партій і «батьки-засновники» Конституції США (Дж. Вашингтон, Дж. Медісон, А.Гамільтон та ін.), і деякі видатні діячі французької революції (маркіз Ж. де Лафайєт).

Але навіть вони, а тим більше їх наступники, не могли не зважати на той факт, що усі люди мають різні смаки не тільки щодо кольорів або фасонів одягу, але й щодо політичних уподобань, зокрема стосовно таких основоположних понять як свобода, рівність, справедливість і т. ін.

Політичні партії у сучасному розумінні остаточно сформувалися лише в середині ХХ сторіччя одночасно з еволюцією виборчого права в напрямку до утвердження в переважній більшості країн прямих, рівних і загальних виборів при таємному голосуванні.

Справжня політична партія не може бути витвором самого тільки бажання або зусиль навіть дуже здібних і впливових людей. Вона виникає не на ґрунті чистої політики, а на відповідній соціальній базі. Неодмінною умовою існування будь-якої політичної партії є протистояння іншій партії або й кільком партіям. Партія, будучи часткою суспільства, прагне до повноти впливу на нього, домагається цього, долаючи протистояння інших партій.

Багатопартійність є невід'ємною ознакою демократичного суспільства, оскільки воно є неодмінно структурованим, у ньому існують численні і різноманітні інтереси, потреби, уподобання тощо, які вимагають відповідного політичного вираження. Утворення партій, багатопартійної системи в країні є тривалим процесом становлення і набуття відповідних норм і традицій, формування й самоусвідомлення соціальної бази партії — суспільної верстви, класу, електорального корпусу, тобто виборців, які традиційно голосують переважно за цю партію, культури плюралізму і толерантності, тобто терпимого ставлення до суперників та опонентів, поважання протилежної думки, готовності до пошуку форм взаємодії з ними.

Висуваючи своїх представників для обрання до парламенту, прагнучи конституційним шляхом здобути визначальну позицію в ньому, політичні партії можуть одноосібно або в коаліції з іншими партіями

формувати склад органів виконавчої влади, визначати загальний політичний курс країни, здійснювати керівництво державними органами, вирішувати громадські справи. Для здійснення репрезентованого нею інтересу кожна партія прагне використати державну владу, впливати на неї, на процес її формування й функціонування. Сучасні політичні партії є одним з найдієвіших важелів впливу громадянства на державну владу. Прийнято вважати, що громадсько-політична організація стає партією, коли для реалізації своєї програми вона за мету має прихід до влади або хоча б здобуття впливу на владу. Політична партія може брати участь у справах держави, визначати форми й напрями її діяльності. Але вона не може, не повинна сама перетворюватися на державу, підміняти її, мати державне (тобто загальнообов'язкове) значення, державну власність, оскільки вона представляє інтереси тільки окремої частини суспільства.

Політичні партії вирішують широке коло завдань (функцій), серед яких в першу чергу можна виділити:

1. Ідеологічні, наукові і просвітницькі, шляхом розробки і впровадження в масову свідомість партійної ідеології і партійних програм, що виражають певну систему цінностей і інтереси певних соціальних груп суспільства.
2. Політичні, за допомогою вироблення партійних позицій, заяв, звернень до громадян і пропозицій зі всіх значущих для суспільства питань, а також через участь у проведенні цих пропозицій в життя.
3. Управлінські, через участь представників і фракцій в діяльності виборних органів державної влади і місцевого самоврядування.
4. Кадрові, шляхом відбору і підготовки управлінських кадрів для роботи у виборних органах влади.
5. Електоральні, шляхом участі у формуванні виборних органів влади через висунення і проведення в них своїх кандидатів.
6. Політичної соціалізації: партія, здійснюючи електоральну функцію, неминуче впливає на суспільну думку, намагаючись переконати виборців в оптимальності власної платформи. Обираючи представників однієї з партій, виборець тією чи іншою мірою (від свідомого вибору політичної платформи до голосування за «привабливого лідера») політично соціалізується.

7. Соціальної інтеграції: у процесі політичної боротьби, яка здається багатьом злом, елементом дезінтеграції суспільства, партії намагаються гуртувати населення навколо проголошених ними цінностей. Оскільки більшість сучасних серйозних партій прагнуть бути «партіями для всіх», а не тільки для якоїсь однієї суспільної верстви, вони мають пропонувати суспільству цінності, здатні об'єднати більшість громадян.
8. Артикуляційні: представлення нових інтересів.

У наш час стає все більш очевидною суперечлива сутність політичних партій як явища політичного життя суспільства.

“ Партії – це водночас і добро, і зло. Добро – тому, що вони є колективною силою у боротьбі за прогрес... Зло – тому, що вони рано чи пізно обов'язково уподібнюються церкві з її ієрархією й дисципліною. Такі організації обмежують можливості видатних особистостей, які в колективі змушені опускатися до загального середнього рівня.

Жорж Клемансо

Партійна боротьба, за словами В.Соловйова, не може бути справедливою, оскільки вона змушує бачити все в білому кольорі на своєму боці і все в чорному – на боці супротивника, а такого рівномірного розподілу кольорів не буває і не буде принаймні до Страшного суду.

Поряд із цим у природі будь-якої партії закладена вада, яку виявив і описав ще Роберт Міхельс. Будучи створені як засіб досягнення соціально-групової мети, партії самі скоро стають метою самих себе, починають дбати переважно про власний добробут і успіх. У сучасному світі налічується понад 800 політичних партій, які об'єднують у своїх лавах близько сотні мільйонів членів та мають ще більше число прихильників. У міру поступового перетворення держави із засобу панування у механізм узгодження інтересів соціально-економічних, національно-культурних і регіональних груп, що її складають, поступово змінюється й характер політичних партій, які, являючи собою політичні завершення піраміди сучасного громадянського суспільства, сприяють його всебічному розвитку.

Типологія політичних партій — науково-теоретичний підхід у сучасній політології, що дозволяє розрізняти політичні партії залежно від характеру й принципів їх організації, ідейних підвалин, соціальної бази, місця й ролі в політичній системі суспільства, тактичних пріоритетів тощо.

Однак невід'ємною властивістю для всіх політичних партій є те, що вони являють собою об'єднання людей, спонукуваних прагненням домогтися реалізації ідей, які вони поділяють, цілей, якими вони переймаються.

Політичні партії розрізняються залежно від їхньої соціальної сутності, соціальної бази (особливостей тієї спільноти, інтереси якої вони представляють), від сповідуваної ними ідеології, поставлених цілей і тактичних пріоритетів, від принципів організаційної побудови, місця, яке вони посідають у політичній системі.

З огляду на соціальну базу виділяють партії буржуазні, дрібнобуржуазні, селянські, пролетарські тощо.

За ідеологічними особливостями розрізняють партії консервативні, ліберальні, соціалістичні, соціал-демократичні, комуністичні, клерикальні.

За ставленням до суспільних перетворень політичні партії поділяють на реформаторські, радикальні та консервативні. У ряді країн Заходу виникли так звані гуманістичні партії, які утворили навіть своєрідний Інтернаціонал.

Розрізняють також партії організаційно оформлені (їх ще називають масовими) і організаційно неформлені (кадрові). Для перших є характерною наявність централізованого партійного апарату, що формується з функціонерів, які професійно займаються політичною діяльністю, чітка організаційна структура й наявність організаційного зв'язку керівних органів із низовими організаціями, оформлене членство, квитки, внески, обов'язковість статутних вимог, прийнятих рішень та партійна дисципліна. Значними повноваженнями у таких партіях наділене партійне керівництво і безпосередньо лідер партії.

Інший тип політичних партій — кадрових — характеризується відсутністю інституції офіційного членства, жорсткого організаційного зв'язку пересічних партійців та керівництва; тут немає квитків, членських внесків, не встановлюється партійна дисципліна. Головне в діяльності таких партій — виборча боротьба, «уловлення голосів» виборців, а основна мета — пере-

мога на виборах. Відсутність офіційного членства тут компенсується наявністю розгалуженого апарату професійних партійних чиновників — основної сили у здійсненні політики партії. Класичними зразками партій такого типу є республіканська й демократична партії США.

Західні політологи так класифікують політичні партії за організаційною будовою:

- децентралізовані партії (консервативні й ліберальні партії Західної Європи й США);
- масові централізовані партії, для яких ідеологічні доктрини є більш істотними, ніж для партій першого типу (соціалістичні партії Європи);

- суворо централізовані партії, які мають систему вертикальних зв'язків, що забезпечує відносну ізольованість первинних осередків один від одного й гарантують дотримання суворої напіввійськової дисципліни.

Американський політолог Стівен Коен виокремлює чотири типи політичних партій:

1. Партії як політичний авангард певного класу, верстви (ленінська концепція);
2. Партії, створені насамперед для участі у виборчих кампаніях (інколи їх називають «машинами для голосування»), їхнє завдання полягає в участі у передвиборчій кампанії, проведенні своїх кандидатів на виборах (такими, приміром, є партії США);
3. Парламентські партії (характерні для європейських країн — Англії, Франції) виконують дві головні функції — підготовку виборців, схиляння їх на свій бік та контроль за здійсненням парламентського курсу;
4. «Партії-клуби» — масові партії, які об'єднують людей не за їх причетністю до якоїсь політичної лінії, а за спільністю поглядів, інтересів, запитів; вони також беруть участі у політичних виборах.

Типологія політичних партій є надзвичайно важливим напрямом у сучасній політології, оскільки вона дозволяє відійти від попередніх примітивних спроб класифікації політичних партій за моральним і кількісним критеріями й сприяє можливостям орієнтації у широкому розмаїтті партійних структур, які різняться побудовою, функціями й особливостями діяльності.

Спираючись на особливості виникнення та формування політичних партій в Україні (що суттєво впливає на особливості поведінки партій у політичному середовищі), можна вирізняти класичну, персоналізовану, харизматичну, галузеву, олігархічну або кланову, корпоративну та технологічну моделі політичних партій.

Так, **класична модель** передбачає еволюційну довготривалу в часі кристалізацію певних політичних інтересів, навколо яких «знизу догори» починають виникати громадські гуртки, що врешті решт об'єднуються в партійну структуру для лобювання вирішення цих політичних інтересів. У партії, створеній за класичною схемою, політичні лідери генеруються в процесі еволюції партії, поступово перетворюю-

ючись із неформальних лідерів мас у формальних (харизматичних) лідерів партії.

Характерним прикладом створення партії за цим зразком є Народний Рух України періоду 1989-1994 рр. Політична практика сьогодення дає підстави стверджувати, що класична модель створення політичної партії є скоріше винятком, аніж правилом. Сучасна політична дійсність свідчить про широке застосування інших моделей партійного будівництва.

Персоналізована модель передбачає формування партійної структури «зверху вниз» під конкретного лідера. Якщо цей лідер є близьким до влади (розпорядником певної частини адмінресурсу), формування партії відбувається за допомогою владних важелів.

Лідер визначає певне коло наблизених осіб, які від його імені рекрутують в регіонах впливових посадовців, які, в свою чергу, примушують нижчих посадовців як очолювати, так і формувати партійні лави. Здебільшого зростання кількості членів такої партії є примусовим і відбувається за допомогою адмінресурсу.

Якщо такий лідер є представником великого капіталу, що не має вільного доступу до владних кіл, формування партії відбувається за допомогою фінансового стимулювання. Партійні функціонери «купаються» за відповідне фінансове забезпечення й працюють, поки таке забезпечення їх задовольняє.

Практично-політична ефективність таких партій є найнижчою. Успіху така партія може досягти виключно за умови використання її як технологічної машини реалізації сучасних виборчих технологій та тотального фінансування (дій, заходів, акцій, членства тощо). Генеральною метою такої партії завжди є досягнення головної мети її персоналізованого лідера, причому його особиста мета може бути й не пов'язана з безпосередніми виборами (наприклад, входження у коло осіб, наблизених до влади, посада у виконавчій владі, управління корпоративним чи державним майном, участь у розподілі сфер впливу тощо).

Харизматична модель означає, що партія формується під лідера з сильними харизматичними якостями і на перший погляд здається варіантом персоналізованої моделі. Однак принципова різниця полягає в тому, що в харизматичній моделі формування партії відбувається

в двох одночасних напрямках — як «згори», так і «знизу». Під харизматичного лідера не «заганяють» членів партії, навпаки, рекрутування йде на вільній основі й під знамена харизматика добровільно йде значна кількість громадян.

Така партія є найефективнішою в практично-політичній площині і досягає успіху з тим меншими ресурсами, чим вищий рівень харизматичності її лідера. Генеральною метою такої партії завжди є утвердження лідера на найвищій державній посаді.

Галузева модель передбачає створення партійної ієрархії у відповідності до існуючої ієрархії владних відносин всередині певної галузевої структури (наприклад, у системі транспорту, освіти, медицини тощо). Керівник відповідного рівня (центрального, регіонального, місцевого) галузевої структури автоматично стає керівником відповідного рівня партії цієї моделі, а перша особа галузі — лідером партії.

Корпоративна модель виникає на підставі певних корпоративних інтересів, наприклад, регіональних, релігійних тощо. Така партія може мати яскраво виражену регіональну специфіку й мати вузько регіональний вплив (Українська морська партія), або екстраполювати свої інтереси на територію всієї держави (донецька експансія Партії регіонів).

Вузькоспеціалізована модель означає партійне будівництво на основі спільних інтересів вузькоспеціалізованої громадської групи — інвалідів, пенсіонерів, медиків (партії захисту інвалідів, партії медиків «Пульс України», партії захисників Вітчизни тощо). Генеральна мета такої партії — лобювання інтересів вузькоспеціалізованих груп громадян. Як правило, подібні партії маловпливові та низькоефективні.

ПРИКЛАД

Яскравим прикладом партії такого типу були всеукраїнське об'єднання «Жінки за майбутнє», яка формувалася у вертикалі державного комітету, управлінь та відділів сім'ї і молоді виконавчої гілки влади, та партія залізничників «Відродження». Генеральною метою галузевих партій, як правило, є лобювання на державному рівні галузевих інтересів.

Олігархічна або кланова модель передбачає створення партії як інструменту політичного обслуговування кланових інтересів, засіб тиску на владу та доступу до влади, захисту від переслідування за злочинні дії. Генеральна мета такої партії — захист кланових інтересів. Залишаючись за формою елементом громадянського суспільства, така партія фактично є руйнівним фактором для громадянського суспільства. Особливо небезпечною для самого існування демократії є такий різновид кланової моделі, як партія влади, коли в якості партійного контингенту, апарату функціонерів та керівних органів партії виступають представники влади, бюрократичного державного апарату, зацікавлені лише в безперешкодному використанні та утриманні влади.

Технологічна модель є політичним бізнес-проектom. Замовник — майбутнє керівництво партії — наймає високопрофесійну команду політтехнологів, які на підставі широкомасштабних досліджень виявляють привабливу електоральну нішу та відповідний базовий сегмент електорату, під цінності якого формується політичний міф. За умови достатнього професіоналізму технологів та достатньої ресурсної бази, така модель може бути досить успішною (прикладі — Партія зелених України, Команда озимого покоління).

Політична партія має чотири обов'язкові ознаки:

- будь-яка партія є носієм ідеології, особливого бачення суспільства, місця людини в ньому;
- партія є організацією, довготривалим об'єднанням людей на різних рівнях політики;
- метою партії є завоювання і здійснення влади одноосібно чи в коаліції;
- кожна партія намагається забезпечити себе підтримкою тих чи інших соціальних груп.

Ідеологія як базова система цінностей є ключовою характеристикою партії. І хоч часи «вузькоідеологічних» партій вже позаду, сьогодні навіть для таких традиційно «прагматичних», «позаідеологічних» партій, як Республіканська і Демократична партії США, певна система цінностей відіграє важливу роль у політичній боротьбі.

Більшість сучасних політологів однастайні в тому, що основою класичної градації партій за принципом «ліві — праві» є саме політична ідеологія. Хоча ця звична для усіх термінологія веде родовід від часів

Зазначене можна визначити формулою:

Партія = ідеологія + організаційна структура + соціальна база і електорат + методи і засоби діяльності + лідери.

Французької революції 1789–1795 років, коли якобінців, які сиділи в Конвенті (парламенті) ліворуч від спікера і виступали з революційно-радикальних позицій, стали називати лівими, а більш поміркованих жирондистів, які займали місце праворуч – правими.

Сучасний лівий політичний курс передбачає відстоювання таких цінностей як колективізм, прогресизм, егалітаризм (правова рівність всіх громадян), сцієнтизм (провідна роль науки при виборі способу організації соціального життя), еволюціонізм, атеїзм, соціальний популізм й солідаризм, поглиблення демократизації. Ліва економічна політика – це рух до соціалізму (контролю над розподілом), рівного розподілу резуль-

татів праці, обмеження приватної власності, державного регулювання економіки, соціального захисту трудящих та соціальної орієнтації (збільшення соціальних витрат за рахунок збільшення податків).

На противагу «лівим» правий політичний курс передбачає відстоювання таких цінностей як індивідуалізм, консерватизм, патріотизм, національна ідея, державність, правова відповідальність, історичність, збереження засад існуючого ладу, пріоритет прав людини, а права економічна політика – радикальний лібералізм, фрітрейдерство (зведення до мінімуму втручання держави в торгівлю і економіку), роздержавлення і послаблення податкового тиску, апологія вільного ринку з мінімізацією податків за рахунок згортання частини соціальних програм.

У сучасній політичній науці не існує єдиної думки щодо класифікації політичних ідеологій, але класичною (якщо не вести мову про різноманітні відхилення і підваріанти, що починаються з «нео») видається схема, за якою зліва направо розташовані п'ять ідеологій. Основою цього поділу можна вважати ставлення до такого базового поняття, як рівність.

Комуністи абсолютизують рівність, вважаючи, що з тієї обставини, що люди народжуються рівними, впливає й рівність результатів праці («від кожного – за здібностями, кожному – за потребами!»).

Соціал-демократи, визнаючи рівність людей від народження, виступають за «рівність умов» на противагу «рівності результатів».

Ліберали дотримуються аналогічних принципів позицій, але, на відміну від соціал-демократів, вважають, що не стільки держава через перерозподіл, скільки сама особа вільною працею повинна забезпечувати собі щастя.

Консерватори, погоджуючись із тезою про необхідність утворення рівних умов для самореалізації кожної особи, досить скептично ставляться до природної рівності людей, виходячи з їх різних здібностей, що закладаються генетично.

Фашисти взагалі негативно ставляться до самого поняття «рівність», вважаючи «пересічну» людину поганою вже за самою своєю природою.

Базові цінності, політичні пріоритети і приклади дії зазначених ідеологій подаються у таблиці 4.1.

Доволі розповсюдженою є думка, що для аналізу політичних партій в посткомуністичних суспільствах є неможливим застосування класич-

Таблиця 4.1

Сучасні політичні ідеології

Ідеологія	Базові цінності	Політичні пріоритети	Приклади партій
Комунізм	рівність народовладдя	<ul style="list-style-type: none"> ■ суспільна власність ■ інтернаціоналізм ■ тотальне державне регулювання економіки ■ «експорт ідеології» за межі країни 	КПРС (1917-1991), компартії Куби, Китаю, В'єтнаму, Італійська Компартия (1946-1992), Компартия Російської Федерації (з 1990 р.) та інші
Соціал-демократія	свобода справедливість солідарність	<ul style="list-style-type: none"> ■ рівність усіх форм власності ■ захист прав і інтересів меншин ■ значна роль державного регулювання економіки: підвищення податків з високих доходів, збільшення соціальних програм, націоналізація 	Соціал-демократичні партії Німеччини, Італії, Швеції, Данії, Соціалістичні партії Франції, Іспанії, Демократична партія праці Литви та інші
Лібералізм	свобода	<ul style="list-style-type: none"> ■ приватна власність ■ захист прав і інтересів меншин ■ мінімізація державного регулювання економіки: зменшення податків, скорочення соціальних програм, приватизація 	Фідес Угорщини, «Унія Вольності» Польщі, Ліберальна партія Великобританії, Демократична партія США
Консерватизм	сім'я релігія мораль	<ul style="list-style-type: none"> ■ приватна власність ■ мінімізація втручання держави в економіку ■ підвищена увага до армії, готовність відстоювати національні інтереси силовими методами 	Християнсько-демократична партія ФРН, Об'єднання на підтримку Республіки Франції, Ліберально-демократична партія Японії, Республіканська партія США та інші
Фашизм	нація	<ul style="list-style-type: none"> ■ приватна власність ■ націоналізм ■ вимога висилки емігрантів ■ силова експансія у зовнішній політиці, пріоритет військово-промислового комплексу 	Ліберальна демократична партія Росії, Національний фронт Франції, Італійський соціальний рух, національні праві сили та інші

них градацій політології. Проте, можна і потрібно характеризувати політичні партії нових незалежних держав у термінах політичної науки, які носять універсальний характер. Інша справа — у цих країнах відбувається процес становлення політичних партій (навіть їх середня чисельність є набагато меншою, ніж у тих самих країнах Західної Європи), а тому місце кожної на класифікаційній шкалі не завжди можна точно визначити.

Ще однією особливістю, характерною для країн СНД, є наявність політично не інституційованої (за винятком хіба що Грузії, Вірменії та Росії) «партії влади».

Звичайно, дефініція «партія влади» — не дуже вдалий журналістсько-політичний штамп. Зі зникненням із політичної карти світу наддержавної будівлі СРСР та руйнуванням її фундаменту — КПРС, влада еліта перестала бути єдиним цілим. Інтереси, зокрема, центральної і регіональної бюрократії, лобістів сировинних і машинобудівних галузей не тільки не збігаються, але й часто вступають у суперечність. Ті ж самі сировинні галузі сьогодні нерідко знаходять підтримку в урядових колах (бо дають значні і швидкі прибутки), а «ображені» промисловики гуртуються навколо керівництва парламентів. У житті, звісно, все набагато складніше. Ясно одне — феномен «партії влади», що потребує окремих політичних досліджень, — поступово зникне. Натомість утворяться потужні лівоцентристські (соціал-демократичні) і правоцентристські (консервативні) партії. Цей процес вже почався на інституційному рівні.

Централізовані партії характеризуються високим рівнем обов'язковості рішень партійного керівництва для місцевих організацій та членів партії, партійний контроль за діяльністю депутатів і посадових осіб виконавчої влади — членів партії. Як правило, найбільш жорсткою централізацією відрізняються політичні партії з комуністичною та фашистською ідеологією. Кадрові партії, на відміну від масових, децентралізовані.

Деякі новонароджені партії посткомуністичних країн Східної Європи, і особливо — колишнього СРСР, декілька років тому, намагаючись відійти від тоталітарної практики «керуючої і спрямовуючої», будували свою структуру на принципах децентралізації. Але сьогодні переважна більшість партій посткомуністичних країн прямує шляхом утворення масових централізованих організаційних структур.

ПРИКЛАД

Класичним історичним прикладом авангардистських партій залишається РСДРП (більшовиків), що у 1917 році захопила владу в Росії. Водночас не слід вважати, що усі партії комуністичної або фашистської ідеології є авангардистськими. Та ж націонал-соціалістична робітнича партія Німеччини «захопила» рейхстаг у 1933 р. цілком правовим шляхом завдяки перемозі на виборах.

За методами і засобами діяльності розрізняють партії парламентського типу і партії авангардистського типу.

Парламентські партії діють у межах правового поля своєї держави і використовують лише не заборонені законом методи і засоби (від участі у виборах до пікетувань, демонстрацій). Сьогодні переважна більшість партій у країнах Європи і Америки належать до парламентських.

Для авангардистських партій характерні радикальніші методи і засоби діяльності, при використанні яких ці партії деколи виходять за межі правового поля держави. Арсенал таких методів досить різноманітний — від організації актів громадянської непокори владі до використання зброї і спроб насильницької зміни існуючого режиму.

Сьогодні майже в кожній країні існують партії, які потенційно можуть бути названі авангардистськими. Потенційно, тому що як право-, так і ліворадикальні за системою цінностей партії здебільшого намагаються брати участь у виборах, а тому змушені діяти в межах правового поля країни. Приклад потенційно позасистемних партій — партія басків в Іспанії, радикальне крило якої вимагає побудови незалежної держави басків. Приклад «чистої» авангардистської партії — Курдська робітничка партія, яка шляхом збройної боротьби домагається незалежності Курдистану і є забороненою в Туреччині.

У радянській політичній і правовій літературі, яка «коментувала» В. Леніна, стверджувалося, що кожна партія відображає інтереси певного класу. Таке визначення, хоч і не позбавлене раціонального зерна, не може дати відповідь на просте запитання, — чому кількість тих, хто голосує за ту чи іншу партію, як правило, зовсім не збігається з кількістю представни-

ків того чи іншого класу (соціальної верстви, стану тощо)? Не враховує класовий підхід і ту обставину, що в умовах постіндустріального інформаційного суспільства суттєві відмінності між класами щодо ставлення до власності на засоби виробництва (притаманні суспільствам кінця XIX-XX сторіччя), поступово зникають. Тож більшість сучасних провідних політологів говорять не про представництво, а про орієнтацію, «проникнення» (Дж. Сарторі) партійних платформ у ті чи інші соціальні верстви. Так, приміром, традиційно вважається, що комуністи орієнтуються на малокваліфіковану частину робітничого класу, а в посткомуністичних країнах — і на пенсіонерів, незадоволених сучасними трансформаціями і ображених крахом недавніх цінностей. Традиційним електоратом соціал-демократів вважаються кваліфіковані робітники, значна частина дрібних та середніх підприємців, представники етнічних меншин, молодь. Для лібералів характерна підтримка з боку великих і середніх власників, гуманітарної і технічної інтелігенції. Консерватори, окрім великих власників, традиційно розраховують на сільських жителів, державних і муніципальних службовців тощо. Неофашистські партії сьогодні розраховують на голоси маргіналізованих робітників та дрібних підприємців, усіх тих, хто вважає причиною негараздів «засилля іногородців».

У посткомуністичних суспільствах, особливо на теренах колишнього СРСР, традиційні соціальна база і електорат політичних партій, як і інші їхні складові, перебувають у стадії формування пов'язаної з трансформаціями відносин власності і виробництва. Сьогодні ще вкрай важко говорити про будь-який сталий електорат більшості політичних сил.

Фактор лідерства в політичних партіях відіграє ключову роль. Дійсно, попри привабливість тих чи інших ідеологій і політичних платформ партій в будь-якому суспільстві, розвиненому чи нерозвиненому, структурованому чи однорідному, виборці не в останню, якщо не в першу чергу, звертають увагу на особистість керівника політичного об'єднання. Від його біографії, зовнішності, ораторських здібностей, манер інколи залежить не менший, якщо не більший, відсоток голосів, поданих на виборах «за» чи «проти», ніж від передвиборчої програми його партії і вкладених у кампанію фінансів.

Політологи і соціологи, починаючи з М. Вебера, розрізняють раціональний і харизматичний типи лідерства. Нижче наведені приклади.

Раціональні лідери

Прем'єр-міністр
Великобританії
Джон Мейджор

Прем'єр-міністр
Чехії Вацлав
Клаус

Президент
Швейцарії Дідьє
Буркхальтер

Президент
Швейцарії
Йозеф Дейс

Президент
Швейцарії Йонас
Фуррер

Президент
Швейцарії Мішлін
Кальмі-Рей

Президент
Швейцарії Марк-
Еміль Руше

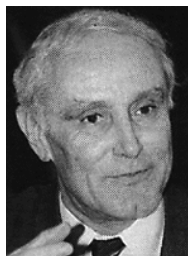
Президент
Швейцарії Луї
Рюшонне

Президент
Швейцарії
Самуель Шмід

Президент
Швейцарії Улі
Маурер

Президент
Швейцарії
Флавіо Котті

Харизматичні лідери

Президент Росії
Борис Єльцин

Кубинський
команданте
Фідель Кастро

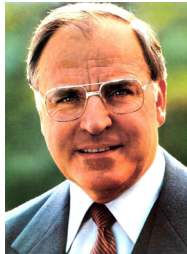
Президент
Індонезії
Сухарто

Президент США
Білл Клінтон

Президент США
Джордж Буш

Федеральний
канцлер ФРН
Гельмут Коль

Федеральний
канцлер ФРН
Герхард Шрьодер

Раціонально-харизматичні лідери

Президент Франції
Жак Рене Ширак

У нових незалежних державах політичні партії здебільшого створювалися «під лідера». Існування популярного серед потенційних виборців лідера, звичайно, значно підвищує шанси партії і є необхідною передумовою її успіху на виборах. Але з такої необхідності ще не випливає достатність, про що свідчить фіаско багатьох нових партій на посткомуністичному просторі, утворених лише «під особу».

Партійна система – це сукупність політичних партій, пов'язаних з іншими елементами політичної системи та між собою певними упорядкованими відносинами.

Існують різні класифікації партійних систем, більшість з яких базується на кількісному критерії. М. Дюверже і його послідовники виділяють одно-, дво- і багатопартійні системи. Дж. Сарторі поширив цю типологію, вирізнивши однопартійну, гегемоністську, з домінуючою партією, двопартійну; обмеженого плюралізму; поляризованого плюралізму; атомізованої системи.